پښتو مزاحمتي ادب
(د ۱۹۷۸ نه تر ۲۰۰۲ پورې)

PASHTO RESISTIVE LITERATUER (SINCE 1978-2002)

Prof. Dr.Nasrullah Jan Wazir*

Abstract:

The literature which is produced from 1978 to 2002 in Afghanistan as a reaction to saur revolution is majorly known as Resistive literature, which has represented the feelings and emotions of most of the people of that area. This paper is an attempt to present a detail analytical study of the literature of this period. The poetry of this period has been evaluated in particular and the prose genres have also been evaluated from every aspect in common. This paper will greatly help in writing the overall history of Pashto literature for the researchers and scholars of Pashto literature in future

د افغانستان د ائنده په حقله حالات له هغه وخت څخه د خرېدو خوا ته روان شول څۀ وخت چې هلته ځوانان د نظامي او لوړو زدکړو د پاره په دولتي سطح شوروي يا شوروي دوست هېوادونو ته استول شروع شول. بيا کله چې دغه ځوانان بېرته خپل وطن ته راستنېدل يا راستانه شول ، نو په بېرته راتګ کښې د هغوي په سياسي او نظرياتي تيورۍ يا افکارو کښې هم يو واضح بدلون راغلے ؤ. څۀ چې دوي هلته ليدلي او محسوس کړي

* Professor & Director Pashto Academy University of Peshawar Khyber Pakhtunkhwa, Pakistan

وو ، هغوي دلته د هم هاغه رنګه ماحول په لټه کښې شول ـ يعني د خپل وطن په هغه زوړ يا وراستهٔ نظام کښې پاتې کېدل ورته ګران او يا يو ډول ستونځمن غوندې ښکارېدل ـ ځکه دوي دا هڅه کوله چې څهٔ ډول به وکولے شي چې دلته هم هاغه رنګ ماحول اولس ته او هم د دولت په نظام کښې رامنځته کړي ـ لکه د مثال په ډول د دوي د دې هڅو يوه نمونه د خلق ډيموکريټک ګوند قيام په چوکاټ کښې چې راښکاره شوه ـ خو لکه څهٔ ډول چې د نيوټن تيوري راښائي چې هر عمل يو ردِ عمل هم لري ـ يعني د دې مترقي ځوانانو د تيورۍ يا نظرياتي ګوند برعکس هلته ورته مقابل کښې ځينې داسې ګوندونه هم را مخې ته شول کوم چې د دوي دغه رنګا مفکورو سره متفق نهٔ وو ـ يعني په افغانستان کښې د اشتراکي طرز نظرياتي سياست په مقابل اسلامک ائيډيالوجيکل ګوندونه هم مخې ته اودرېدل ـ دا د ۱۹۵۸ نه ۱۹۷۸ تر منځه هغه بحراني دوره حسابولې شي چې په دغه مهال کښې د شوروي، يورپ او د امريکې د سامراجي نظام او مذهبي ډلو تر منځه په افغانستان کښې د رقابت او پنجه ازموينې لوي لوي پلانونو ځاے نيولو ـ چې له کبله ئې د افغانستان په حالاتو بالخصوص او په وروستو وختو کښې د نړۍ په سياست ، معيشت، تاريخ و جغرافيه ، ثقافت، ادب او د خلقو په نفسياتو بالعموم ستر اغيز پرېښودے ـ په هاغه مهال د دې ګوندونو نظرياتي سياست او عزائمو ته دولت که دومره زيات نهٔ ؤ متوجه شوے نو علت ئې دا کېدلے شي چې يو خو دولتي نظام کښې د شاهي کورنۍ تر منځه په داخل کښې خپل رقابت روان ؤ، بل په کوزه خوا کښې ورته انګرېز استعمار او له بره ورته شوروي ښپې راغزولې هم دغسې په دې هر څهٔ سربېره د خلقو د معاش ستونځه ئې تر زغم لاتيره وه ـ کله چې په افغانستان کښې په ۱۹۶۵ هلته د خلق ډيموکريټک ګوند قيام اعلان شو۔ نو بالاخر د څوارلس کالو د ګوندي او نظرياتي مبارزې وروسته دغه ګوند د يوې کودتا يا انقلاب په برپا کولو

سره وتوانېدو چې د رياست واګې خپل لاسو کښې واخلي ـ خو له دې پېښې سره په لوي کچ اوليدل شول چې د د اولس غوټ اکثريت د دې برعکس عمل اوښود ـ يعني يوخوا ته د انقلاب دفاع کوونکې ډله شوه او بل خوا اولس شو چې د انقلاب په ضد راپورته شوي وو ـ بيا له دوي څخه هغه څوک چې د اولس د جذباتو او احساساتو نمائندګۍ غږ ئې په غاړه اخستے ؤ د مجاهدينو په نامه سره ياده شوه ـ د دې دوؤ ډلو تر مينځه د سياسي اور نظرياتي رقابت تر څنګ د افغانستان د اديبانو ، شاعرانو او روشن فکرانو ډله بې تاثره پاتې نۀ شوه ـ ځکه د دې پېښې په اوائلو کښې يا بيا لږه موده وروسته له دوي څخه ځينو کيڼ لاس او ځينود ښي لاس ګوندې او نظرياتي سياست اختيار کړ ـ د پښتو ژبې و ادب په تاريخ کښې د دې پېښې واقعت په يوه حواله داسې شوه لکه څۀ ډول چې د پښتو ادب په تېره دوره کښې د روښانيانو او اخونيانو له شخړو څخه پښتو ادب ته چې کومه ګټه را رسېدلې وه ـ له دې پېښې څخه لويه ادبي ګټه دا لاس ته راغله چې په پښتو کښې هر اړخيزه موضوعات څېړلو ته لار هواره شوه، د نيا د نورو ژبو هر رنګه موضوعات او مواد را دننه کړل شول، پښتو د دنيا د نورو ژبو په سيالۍ کښې ځان ته يو حيثيت تر لاسه کړ او په نړۍ کښې د دې قوم د نفسياتو، تاريخ و ثقافت ، ژبې او ادب په حقله مختلف ډوله څېړنې او پلټنې شروع شوې ـ ځکه وئيل کېدلے شي چې له دې څخه د پښتو ژبې او ادب د ودې او پرمختيا څلورم پېر شروع شوے ـ

د دې څلورم پېر څخه د افغانستان په سياست ا و فرهنګ څومره قوي اثر شوے په دې حقله يو ادب پوهـ ليکي چې:

"دغه د بيا کله او بل مهال خبره ده، خو لږ تر لږه دې لوغړن او غرغنډ حالت زمونږ د ټولنې سياسي او فرهنګي خونې د ېوالونه پاځۀ کړل"ـ (۱)

په دغه دوره کښې چې څۀ ډول ادب تخليق کېدۀ هغه په فکري او نظرياتي توګه دوه متضاد ډوله ؤ ـ لکه د دې څخه يو هغه چې د انقلاب د دفاع يا پرمختيا په غرض ليکل کېدۀ او دويم هغه چې د دې په رد کښې به ليکل کېدۀ ـ خو د دې متضاد ادبي تخليق څخه دا يوه مهمه نقطه هم را پورته کېږي چې د دې دواړو ډلو څخه تخليق کېدونکي ادب په تل کښې يو رنګه د مزاحمتي ادب رنګ هم موجود دے ـ ځکه چې که يو مکتبه فکر د خپلو ملي ، قومي او مذهبي عنعناتو او مفکورو په اساس د يو مذهبي نظام د نفاذ خبره کوله ، نو مقابل لوري خو هم د افغانستان د وروستو پاتې کېدو د علاتونو حل د نړۍ په يو مضبوط سياسي او نظرياتي فکر کښې لټولو ـ ځکه دا هم ځانته يو ډول د مزاحمتي ادب حيثيت لري ـ

مزاحمتي ادب په پښتو کښې ډېر زوړ تاريخ لري لکه : د پير روښان صوفيانه ادب ـ چې يوه خوا ته ئې په پښتني ټولنه کښې د جهالت، بدعت، توهم پرستۍ او د فرسوده رواياتو په خلاف د اد ب له لارې د اصلاح هڅې کولي ـ بيا د خوشحال بابا او په شلمه پېړۍ کښې د فخر افغان باچاخان د خدائي خدمتګار تحريک په اساس د پښتو د مزاحمتي ادب ډېرې وياړنې زمونږ تر مخه دي ـ خو له دې سره سم که د دې پېښې په تناظر کښې راپورته کېدونکي ادب جاج واخيستې شي ـ نو د دې په داخل کښې د يو غاصب قوت په خلاف د اکثريت د راغونډولو او مبارزه کولو واړه ترتيبات راته ښودل شوي ـ ځکه په پښتو کښې د مقاومت يا د مزاحمتي ادب بنا له ډېره پخوا څخه ده نۀ چې دا د اوس مهال خبرې دي ـ دا وروستنۍ پېښه او د دې په مقابل کښې راپورته کېدونکے پښتو ادب او بالخصوص جهادي ادب هم د پښتو د مزاحمتي ادب يو ستر باب په تشکيلوي ـ

د دې دورې د ادب يوه خاص ځانګړنه دا ده چې تر وخته پورې د دې مهال د ادب په موضوعاتو کښې هاغه د پخوا په څېر د حسن و عشق د وارِداتو د بيان ، د صنفِ نازک د لطافت و نزاکت احوال ، يا د نازک خيالۍ او باريك بينۍ تذکرې تر

څۀ وخته شاته کښېښودل شوې .ځکه چې د حالاتو تغیر ورته دا اوښودله چې د وخت چغه دې عام کړل شي، د خاورې او اولس غم دې فوقیت ولري په هر هغه څۀ باندې چې اوس لاد هغو وخت نۀ دے راغلے.

په پښتو کښې جهادي ادب که د مقدار له رویه جلا جلا اوکتلې شي ، نو په لوي تول د نثربرخه ئې تر نظم کمه ده .خو د نظم په برخه کښې ئې غزل او په خپله څۀ ته چې نظم وئیلې شي تر نورو اصنافو بیا ببخي زیات دے .د دې یو اځینے علت هم دا کېدلے شي چې د جهاد اکثرو مجاهدینو به خپل خاطرات دغه د شعر له لارې په اسانه او بې د څۀ ستونځې وړاندې کولے شول.

په نثري اصنافو کښې چې کوم یو صنف ته زیاته توجه شوې ده هغه یو اځې افسانه ده چې تر هر بل صنف زیاته تخلیق شوې ده .البته پس له دې په وروستو وختو کښې ناول هم د قدر په لحاظ ښۀ شوے.تر کومه چې د دې دورې د ادب د موضوعاتو تعلق دے نو هغه ډېر واضح ، د هغه وخت د حالاتو سره سم او د خپل وخت نمائنده بلل کېدلے شي لکه چې یو ادب پوهـ لیکي:

> "جهادي ادب او د مقاومت مطبوعات زمونږ د هیواد د مطبوعاتو ځانګړے باب دے، په دې ادبیاتو او دغه مطبوعاتو کښې د روسي قواوو او روسي یرغل په وړاندې د افغانستان د مجاهد ملت د مقاومت او مېړانې پراخ اړخونه او تاریخ خوندي دے، ځکه چې په دې مطبوعاتو کښې د هجرت او جهاد د ستونزمنو او کړاؤجنو شپو ورځو بیل بیل تصویرونه، انځورونه او هم دا رنګه جلا جلا سیاسي فکر او یرغلیز بدلونونه خوندي دي چې په دې توګه د جهاد او مقاومت د وخت ادبیات او مطبوعات زمونږ د روو لسیزو واقعات او پېښې خوندي کوي".(۲)

وئیلې شي چې شاعر او ادیب عموماً له ګوندي سیاست ، لساني تعصباتو او نژادي کرکوځخه بالاتر وي .خو په داسې حالاتو کښې چې د هغۀ وطن او اولس یرغال کړل شوے وي ، ممکن نۀ ده چې هغوي بې طرفه پاتې

شي ـ ځکه چې د قوم او وطن مينه جز د ايمان ده ـ بيا ظلم و تېرے او جبر و استبداد د خداے په مځکه که له چا سره هم کېږي، هغوي ئې په مخالفت کښې تر هر چا د وړاندې ولاړ وي ـ ځکه چې د هغوي احساس او ضمير کله هم دې ته نۀ وي اماده چې د يو عام انسان په څېر په داسې پېښو غلے يا ګونګے پاتې شي ـ نو هغه کله هم نۀ غواړي چې د هغۀ اولس دې د عدم شعور له کبله د کوم بهرني يا داخلي ځورېدلي حالت ښکار شي ـ

په افغانستان کښې کله چې د ثور د کودتا په خلاف پاڅون پېل کېدۀ، نو ئې يواځېنے مقصد هم دغه ؤ چې د خپلې خاورې څخه دفاع اوکړي ، او د بل په اوږو راسپور ګوډګي څخه واک د وطن حقيقي واکدار و ته ور په لاس کړي ـ

په دې ناورين کښې پښتانۀ شاعران او اديبان که څۀ هم در بدره او ډېر اوځورول شول ـ دوي هم د نورو په شان له خپلو وطنوالو سره مهاجرت او عين چې نېغ په نېغ په عملي جهاد کښې هم شريک شوي ـ په ابتدا کښې کله چې دوي له وطن څخه هجرت کولو ته مجبور شول نو په ابتدا کښې دوي کله هم کوم خاص اختلافي ګوند يا تنظيم پورې مربوط نۀ وو ـ ځکه چې دوي هڅه کوله چې بې طرفه پاتې شي ـ خودا د حالاتو ستم ؤ يا د وخت جبر ، چې هغوي په دې فکر کښې تر ډېره کامياب نۀ شول ـ يوه خوا ورته د حالاتو ناکړدې وې ، بل د دربدرۍ په داسې حالاتو کښې چې د معاش او سر پټهونې بله هېڅ کومه ذريعه ورته مُيسر نۀ ؤ، بالاخر دوي هم د تنظيمي وفادارۍ په لومه کښې ولوېدل ـ مګر هغه يواځېنۍ وظيفه چې دوي په ډېر افتخار سره ترسره کوله هغه د دين مبين سرلوړي او د وطن دفاع وه ـ

يقيناً چې د جهاد په دې دوره کښې يو ستر ادب تخليق شوے ـ چې نۀ يواځې د پښتو ژبې او ادب د تاريخ يو ځلنده باب رقم کوي بلکې د هغه وخت د پېښو او حالاتو په حقله هم يوه لويه تاريخي پنګه په خپل داخل کښې لري ـ خو د جهاد د دورې د ادب فني سکښت ته که اوکتلې شي، نو

یو څۀ فني نېمګړتیاوې بیا په خصوصیت سره لري ـ هغه دا چې په دې کښې له جذباتیت څخه زیات کار اخیستل شوے ، علمي او فلسفیانه موادو څرک په کښې کم ، د دې پېښې ژورتیا ته په دقیق نظر نۀ دي کتل شوي ، بهراني لاسونو او مرستو ته په کښې کومه خاص اشاره نۀ ده شوې ـ دا او یو لړ داسې نورې کمزورتیاوې په خصوصیت سره لري ـ په تېره هغه شاعران او ادیبان چې د سنګر په مورچلونو کښې ئې خپل تاؤدۀ ایماني احساسات د شعر یا د قیصې په رنګ کښې بیان کړي ـ د هغوي په احساسات کښې جذباتیت زیات او فني سکښت کم ښکاري ـ خو د فن له رویه چې ترې کومې نیمګړتیاوې ترسره شوې دي نو یوه خوا ته که د هغوي د جذباتي کیفیاتو د شدت څپې توند والے ؤ نو ورسره ورسره په ادبیاتو کښې د هغوي تربیې کم والي عنصر هم کېدلے شي ـ خو له دې څخه دا مراد هم اخیستل نۀ دي پکار چې د اکثریت جهادي شاعرانو او ادیبانو دغه حال ؤ ـ بلکې ځینې ډېر داسې غښتلي او تکړه شاعران او ادیبان هم وو چې د لویو لویو نامو خاوندان دي ـ چې د پښتو شعر و ادب په ډګر کښې د یو ځانګړي اسلوب خاوندان دي ـ چې تفصیلي ذکر به ئې په خپل وار وروستو راشي ـ

په افغانستان کښې د خارجي یرغل په خلاف مجاهده په دوه ډوله روانه وه ـ یوه هغه نمونه چې نېغ په نېغه به د ټوپك او سنګر له خوا ترسره کېدله ـ دویمه هغه چې به د قلم په ځوکه ترسره کېدله ـ په مجاهدینو کښې ځینې ډېر د علم خاوندان داسې وو چې یوه خوا ته که به د جنګ په تاؤدۀ مورچلونو کښې ناست اوسېدل ، نو ورسره ورسره به ئې د جهاد په حقله خپلې خاطرې د خوندي کولو موقع کله هم له لاسه نۀ ورکوله ـ

د خارجي یرغل په خلاف د مقاومت په دې غورځنګ کښې عام اولس که د توپ او توفنګ څخه کار اخستے ، نو د وخت شاعر او ادیب د قلم په ځوکه هغه څۀ لاس ته راوړي چې د تاریخ په پاڼو کښې به ئې نقش تر ډېره ژوندے پاتې شي ـ

د جهادي ادب اکثرو ليکوالانو په تنظيمي چوکاټ کښې يا په انفرادي توګه ځينې داسې ادبي او اطلاعاتي مرکزونه هم قائم کړي وو چې له دغو ځايونو څخه به يو لړ ادبي او سياسي مجلې خپورل کېدې -چې موضوعات به ئې د اولس د مهاجرت ستونځي ، د جهاد برياوې، جهادي غوښتنې او د جهاد په اړ يو لړ نور تبليغات به ئې لرل -لکه د مثال په ډول دغه لاندې مرکزونه اومجلې :

"د پوهاند مجروح شوریٰ نويسندګان او اطلاعاتي مرکز -چې تر اوسه ئې اوولس ټوکه کتابوه خپارۀ کړي دي-دغسې د افغان اطلاعاتي مرکز چې په ۱۹۸۲ء کال په پېښور کښې د ښاغلي محمد حسن اولس مل له خوا جوړ شوے وۀ چې د افغان مجاهد او مجاهد اولس جريدې ئې خپرولې -بيا وريسې د افغانستان د جهادي خبرنو مرکز چې په ۱۹۸۶ء کال په پېل کښې کار شروع کړے چې په هر دوو مياشتو کښې د "قلم" په نامه تحقيقي او ادبي مجله خپروي او د ازاد افغانستان د ليکوالو ټولنه چې د ښاغلي عبدالرسول امين له خوا جوړه شوې وه-د "وفا" په انګليسي درې مياشتنۍ او د " خپلواکۍ" پښتو او دري مياشتنۍ مجله خپروي، بله د امان کتاب خپرولو مؤسسه ده، دا مؤسسه په ۱۹۷۸ء په افغانستان کښې جوړه شوې او له ۱۹۸۰ء کال را هيسې په پېښور کښې مطبوعاتي فعاليت لري ".(۳)

پرته له دې يو لړ ځينې نورې مطبوعاتي مرکزونه هم ياد شوي چې په ځانګړي ډول ئې د جهاد د استقامت او د پښتو د جهادي ادب په حقله خدمات ترسره کړي دي لکه د مثال په ډول د مجاهدو شاعرانو او اديبانو ټولنه -

په افغانستان کښې د ثور د خونړۍ پېښې را په دې خوا پښتو ادب د موضوعاتو په لحاظ او هم د فني معيار له رويه ډېرې لاس ته راوړنې کړې دي -لکه نوي نوي لُغات، نوي اصطلاحات او د نړۍ له ادبياتو څخه راز راز اصناف نېغ په نېغ پښتو ته را اړول شوي دي -خو په دې دوره کښې کوم څۀ چې په پښتو ادب کښې

د بل هر څۀ په نسبت زيات ليدل شوي هغه د شوروي د مداخلې او تېري په خلاف د غبرګون او مقاومت اثار دي ـ دا هغه وخت ؤ چې توره او قلم په يو وخت د خلقو د جذباتو ترجمانه او ګرځېدل ـ چې له کبله ئې د جهاد فلسفه ژوندۍ او د قومي مزاحمت جذبه مدام سر لوړې پاتې شوه ـ په داسې حالاتو کښې هغه څوك چې تر وسه ئې ځان بې طرفه ساتلو ، هم بې طرفه پاتې نۀ شول لکه : نومتو مؤرخ او اديب محمد حسن کاکړ چې په خپله خاوره د شوروي ټانکونو ، شوبلو او زغره بند لښکر ويني نو ئې په طبعيت څۀ داسې حال ورته جوړ شي ـ

"ما ته هم ژړا راتله او هم دغسې مې لاس دا د شوروي ټانکونو ته نيولے وۀ چې تا سو څۀ کوئ ؟ ووځئ ، بيا خبر شوم چې بابا دا خو وړه خبره نه ده ـ له هغې ورځې نه ما د شوروي اتحاد په مقابل کښې او د پرچمي حکومت په مقابل کښې يو مخالف دريځ ونيو"۔ (۴)

پرته له دې يو لړ هغه ليکوالان چې تر يو څۀ وخت پورې د کمونسټ دولت کلك پلويان وو خو کله چې ئې په خپل اولس باندې د ګوډګي دولت ناترسه ظلمونه اوليدل نو په دې ترې منحرف او د ملت او وطن دفاع ته ئې خپل ټول فعاليتونه وقف کړل لکه: د پښتو ژبې نومتو شاعر علي ګل پيوند او حبيب الله زړۀ سواند شينوارے ـ

کله چې د روسانو په راتګ په افغانستان کښې د اولس غوڅ اکثريت د هغوي په خلاف خپله کرکه اوښودله ، نو په داسې حالاتو کښې د ملت باسواده او د قلم خاوندان هم د ملت د اکثريت په غبرګ د هغوي سره هم غږي شول ـ لکه هغه وخت کله چې عام اولس په کډه رامجبور شو نو ورسره ورسره د پښتنو دانشورانو هم څۀ دا ډول حال ؤ چې :

" څو مياشتې پس د پوهنتون استادان عبدالرسول امين ، بهاؤالدين مجروح او حکيم تنيوال را ورسېدل ، جرګې مو هوډ وکړ چې يو به هم غربي ملکونو ته نۀ ځي او همدلته به د خپلو افغاني ورونو په څنګ کښې د روسانو په ضد جګړه کوو "۔ (۵)

د جهادي فکر او د جهاد د فلسفې د خپرولو تر شا چې کوم ستر سوچ او فکر کارفرما ؤ ، هغه د دین مبین سرلوړتیا او پیاوړتیا ، د وطن ننګ و ناموس او د وطن ازادي و خپلواکي څخه دفاع کول وو.

د یوې اندازې مطابق د ۱۹۷۸ء کال نه تر ۱۹۹۲ء پورې د انقلاب په رد کښې د جهادي ادب څومره خپرونې چې شوې دي ، هغه د زرهاو په حساب دي - چې د بیله بیلو کتابونو، مجلو، جریدواو ورځپاڼو په شکل کښې خوندي دي.په دې حقله د افغانستان د جهادي ادب نومتو محقق عبدالباري غېرت په تحقیقي مقاله "اثارِ چاپي در مُفصلۀ افغانستان" چې د ۱۹۷۸ء نه تر ۱۹۸۲ء زمانې پورې محیط ده ډېر بشپړ معلومات راوړي دي.چې یو څۀ تفصیل ئې په دې جدول کښې کتلے شئ:

کتب	لیکوال	نثر/نظم	کال	زبان
افغانستان ازادیږي	انقلاب	نظم	۱۳۵۹ل	پښتو
افغانستان د انقلاب ثور،	ابوالفضل شارع الدین وزیر،	نثر	۱۹۸۰نه مخکښې	او .
افغانستان د اسلامي انقلاب په اوږدو کښې،	احمد ضیاء	=	۱۳۵۷ل	
الشمائل المحمدیه	فضل هادي شینوارے	نثر	۱۳۶۰ل	
النور (جریده)	حزب اسلامي خالص	نظم و نثر	۱۳۶۰ل	پښتو/ دري
اسلامي امت جوړ کړئ،	حکمتیار	نثر	۱۳۵۹ل	پښتو
الجهاد	اصل جمال	نثر	نۀ لري	پښتو
افغانستان ټولو ته یو درس..	اعظم	نثر	۱۹۸۲ء	پښتو
افغان ملت څۀ غواړي؟	افغان ملت		"	نۀ لري
اتحاد مجاهدین (جریده)	جبهه نجاتِ ملي، محاذ ملي		۱۳۶۰ل	پښتو/ دري
استقلال (جریده)	افغان ملت	نظم و نثر	-	" "
المسلمون(حریده)	حزب اسلامي	نثر	"	" "
اتحاد اسلامي (جریده)	اتحاد اسلامي سیاف	نظم و نثر	۱۳۵۹ل	
افغان مجاهد (جریده)	مرکز اطلاعاتي افغان مجاهد	" "	۱۴۹۱ل	
اتحاد (جریده)	اتحاد اسلامي مجاهدین اروپا	"	۱۳۶۰ل	

افغان ملت (جریده)	افغان ملت	"	۱۳۲۱ل	
ارمان شهید	اتحاد اسلامي	"	" "	" "
بحرانِ افغانستان	عزیز الرحمٰن الفت	نثر	۱۳۵۹ل	اردو
بشارت مجله	حرکت انقلاب افغانستان	ثرونظم	۱۳۶۰ل	پښتو/ دري
په افغانستان کښې لیدل...	انقلاب	نثر	۱۳۵۸ل	پښتو
په افغانستان کښې د کیمونستانو ...	ع، شهرت ننګیال	نثر	۱۳۵۹ل	
په افغانستان کښې د وینو ...	عبدالمحمد مموزے	"	۱۳۵۸ل	
په افغانستان کښې د روسانو ...	"	"	"	"
تور زړیو ته یم توره	مولوي خالص	نظم	- -	پښتو
توره شپه او سرۀ وحشیان	حزب اسلامي حکمتیار	نثر	"	
جهاد و مجاهده	والاجان واثق	نظم و نثر	- -	
جهاد (جریده)	جبهه ملي نجات افغانستان		۱۳۶۰ل	پښتو/ دري
جهاد راستین (مجله)	اتحاد اسلامي سیاف	" "		" "
جبهه ملي نجات (جریده)	جبهه ملي	نثر	۱۳۵۹ل	"
خوړو ته خوږ او	مولوي خالص	نظم	- -	پښتو
خپلواکي (جریده)	اتحاد ملي اسلامي	نظم و نثر	۱۳۶۰ل	پښتو/ دري
ځنګه کولاے شو ...	عبدالمحمد مموزے	نثر	۱۹۸۰ء	پښتو
د مسلمان افغان فریاد	انقلاب	نظم	۱۳۵۹ل	پښتو
د وینو دریاب	ګوهر	" "	- -	" "
د افغان غږ (جریده)	عبدالقادر بیانخېل	" "	۱۳۶۱ل	" "
د افغان مجاهد آواز	ع، شهرت ننګیال	نظم	۱۳۵۹ل	" "
د وطن ویر	" "	نظم	۱۳۶۰ل	"
د افغانستان سیاسي احزاب	" "	نثر	۱۳۶۰ل	"
د افغانستان د مسلمان ملت ...	بشار	"	۱۹۸۱ء	"
د ګروېک آواز	نیاز علي ایپي	"	" "	"

د افغانستان تاریخ او د	احسان الله دانش	"		-
د روسانو او غیرو	واله جان واثق	نظم و نثر	۱۳۵۹ء	"
د کېمونزم سره برېوکې	مولوي زاهد احمدزے	نثر	"	" "
د غیرت توره	امان الله نصرت	نظم	- -	"
د ژوبل ژوبلي	عبدالحکیم ژوبل	نثر	۱۹۸۰ء	"
د ایشیاء په زړهٔ کښې	طاهر اپرېدي	نظم و نثر	۱۹۷۹ء	"
د کتواز اسلامي جهاد	نور احمد مصلح قره باغي	نثر	- -	پښتو
د افغانستان ملي اسلامي ..	محاذ ملي	نثر	- -	پښتو/ دري
د افغانستان د اسلامي جمعیت ..	جمعیت اسلامي		- -	پښتو
د ممثلې لوے جرګې	ممثله لویه جرګه		۱۳۵۸ل	پښتو
د افغانستان د اسلامي شورٰی ..	-	- -	۱۳۵۹ل	پښتو
د وردګو انقلابي شورٰی	وردګو شورٰی	نثر	- -	پښتو
د جنت ګلونه	حرکت انقلابي اسلامي	نظم و نثر	۱۳۶۰ل	پښتو/ دري
د اسلام غږ (جریده)	جمعیت اسلامي	" "	۱۳۵۹ل	" "
د شهید زیرے (مجله)	" "	"	۱۳۶۰ل	" "
د ننګرهار، کونړ او لغمان ـ	اتحادیه قومي	نثر	" "	پښتو
سرېي خوره بلا	محمد هاشم زماني	نظم	۱۹۸۱ء	"
سیمائ شهید (مجله)	حزب اسلامي حکمتیار	نظم و نثر	۱۳۶۰ل	پښتو/دري
شهادت	حزب اسلامي	نثر	۱۳۵۹ل	پښتو
شعارِ مبارز	زمرك عابد	"	۱۳۶۱ل	پښتو/ دري
شهید مولوے قدیر	ګل زرك ځدراڼ	نظم و نثر	۱۳۶۰ل	پښتو
شفق (مجله)	حزب اسلامي حکمتیار	" "	"	پښتو/ دري
عالمي ضمیر ته	نیاز علي ایپي	نثر	۱۹۸۲ء	پښتو
غذا (جریده)	انقلاب	نظم و نثر	- -	پښتو، دري، عربي
فریفته الجهاد	حرکت انقلاب اسلامي	نثر	۱۳۰۵ل	ژباړه

نشرده از مرام ...... " " - پښتو/ دري

قطبي جرس محمد هاشم زماني نظم ۱۹۸۰ء پښتو

قضاوت وكيل محمد اكبر نثر ۱۳۲۱ل پښتو

ګواښ مزمل نظم - - "

مقاومت (جريده) حزب ډيموكراټ ... نظم و نثر ۱۳۵۹ل پښتو/ دري

متن بيانيه مجاهد كبير مولوي محمد نبي محمدي نثر ۱۳۶۰ل پښتو/ دري

مونږ او زمونږ دعوت شهيد عنايت الله و عبدالله " - - پښتو

ملي ترقۍ لار افغان " ۱۳۵۸ل پښتو

ملي روزنه اسد " ۱۳۵۹ل پښتو

مجاهد (جريده) جمعيت اسلامي نظم و نثر ۱۳۶۰ل پښتو/ دري

محاذ محاذ ملي اسلامي " ۱۳۵۹ل " "

ميثاقِ خون (مجله) جمعيت اسلامي " ۱۳۶۰ل " "

مشعل (جريده) پسرلے " " " " "

نداۍ اسلام (مجله) جبهه ملي نجات " ۱۳۵۹ل " "

نواهاۍ از سنګرهاۍ .... جمعيت اسلامي نظم - - " "

ناسيوناليزم او ملي مسايل سمون نثر ۱۳۵۸ل پښتو

ولي او د څۀ دپاره؟ عزيز الرحمٰن الفت نثر - - "

هدايت الاسلام (جريده) حركت انقلاب اسلامي محمدنبي نظم و نثر ۱۳۶۰ل پښتو

هدايت الاسلام (جريده) " مولوي منصور " " پښتو/ دري

هماغه د اسلام تاريخ لار حكمتيار نثر - پښتو (۲)

ځينې هغه كتابونه، مجلې او ورځپاڼې چې تفصيل ئې دلته نۀ دے راوړل شوے كه هغه ټولې ځله حساب كړل شي، نو يقيناً چې دا به تر زرهاو هم زيات شي.

يوه مهمه خبره چې دلته ئې بايد يادونه اوكړو هغه دا چې ، د جهادي دور ليكوالان په دې پوهېدل چې د جهاد په دې مقدسه مبارزه كښې ددوي تر څنګ ځينې داسې پټ لاسونه هم كار كوي ، كوم چې د خارجي مقاصدو تحت خپل

اهداف پر مخ بیاي ـ نو په داسې حالاتو کښې د دوي مقاومت دوه اړخیز ؤ ـ یعني یوه خوا ته به که هغوي په اولس کښې د جهاد او د وطن د دفاع فلسفه پر مخه بېوله ، نو ورسره ورسره ئې د دې پټو لاسو په خلاف هم اولس ته د بیدارۍ تحریک ورکولو ـ خو د لیکوالانو دغه ډول د ځینو حقائقو د رابرڅېره کولو هڅو به هغوي ته کله سخت مشکل هم پیدا کړو ـ تر دې چې ځینو په کښې خپل سرونه هم بائیلودل لکه: غروال صاحب، عزیزالرحمٰن الفت، بهاؤالدین مجروح او ځینې نور ـ

خو د جهادي دورې په ادب کښې کوم څۀ چې په خصوصیت سره عام لیدل شوي دي هغه د ډېرو سختو او نامساعده حالاتو باوجود بیا هم ډېر لوي او د ستائنې وړ دي ـ په دې حقله دا رائے ښېخي په ځاے ده چې :

> "د کېمونسټ حکومت په خلاف بې کوره شاعرانو، ادیبانو پښتو شعر و ادب کښې ډېر کار وکړ، انقلابي سندرې، غزلونه او نظمونه ئې ولیکل، دې ښ کښې ډېر نوي ځلمي شاعران وټوکېدل، د هغوي نوې جذبې او تازه خیال د شعر په باغیچه کښې نوي نوي ګلونه او مېوې پیدا کړې" ـ (۷)

بې ځایه به نۀ وي چې د پښتو جهادي ادب یو څو د لنډې قیصو مجموعې، چې د جهاد د زمانې واقعات په کښې په خصوصیت سره بیان شوي دي ، څخه یو څو مجموعو قیصې درته وړاندې کړل شي ـ لکه له دغسې قیصیو څخه د ولي محمد ولي "د سبا غازي" د لنډو قیصو مجموعه هغه په زړۀ پورې مجموعه ده، چې هره قیصه ئې له رښتوني واقعاتو پور ده ـ د موضوعاتو په لحاظ د ولي محمد ولي د لنډو قیصو مجموعه په درو برخو وېشل شوې ده لکه: عالمي افسانې، ملکي افسانې او هغه برخه چې علاقائي افسانې په کښې ځاے کړل شوې دي ـ ملکي او علاقائي افسانې بیا هغه دي چې ټولنیز سماجي مسائل ورکښې څېړل شوي دي ـ خو د عالمي افسانو په برخه کښې ئې هغه لنډې قیصې راوړې دي کومې چې د روانې پېښې سره علاقه لري ـ داهغه قیصې دي چې د سوز او درد ، د ویر او ماتم، د دربدرۍ او بې کورۍ د کیفیاتو پرته بل څۀ نۀ لري ـ د دې پېښې په اړه له هغو ډېرو

واقعاتو څخه يو څو بيا هغه قيصې دي چې د ليکونکي احساس ئې راپَرولے او غوښتي ئې دي چې له نورو سره هم په دغسې احساس خبرې اوکړي ـ

که اوکتلے شي نو ددې مجموعې هره قيصه په حقيقت مبني ده، البته فني چوکاټ ئې ضرور د لنډې قيصې دے ـ په تېره په دې مجموعه کښې "د سبا غازي"، "بې کوره مسافر"، "وروستے ارمان"، "تته رڼا" ، "تونده هوا" او ځينې نورې هغه قيصې دي چې د فن له رويه او هم د مقصد له رويه يو ستر مقصد او يو واضح پيغام لري ـ البته د واقعاتو په تسلسل کښې يا د بيان په مربوطولو کښې ترې نه يو نيم ځاے فني ښويدنه ضرور شوې ده ـ خو بحيثيت مجموعي دغه لنډې قيصې د يو درد من او بااحساس انسان د زړهٔ تاودهٔ احساسات په خپله لمن کښې لري ـ

"د خپل زړهٔ تاودهٔ احساسات مې د لنډو کيسو په بڼه سره يو ځاے کړي دي، په دې هيله چې د چا پېرچل او ټولنې ترجماني وکړاے شم".(۸)

د کېمونسټ دولت او د روسانو له لاسه کله چې د افغانستان هر لوټه په وينو سره شوه ـ کور، کلے، ګودر، پټے ، غم او ښادي غرض هر څهٔ په معنا د اصل يا د خپل رواج په مطابق پاتې نهٔ شول ، نو حال تر دې را ورسېدهٔ چې هر چرته له ماښامه تر ماښامه او له ګهيځه تر ګهيځه يواځې د سرو وينو کاروبار عام شو ـ په داسې حالاتو کښې يواځې هديرې وې چې تنکي تنکي ځوانانو ته ئې سحر او ماښام خپلې غېږې پرانستې ـ بې له دې کوم بل کاروبار پاتې نهٔ شو ـ هغه کيفيات چې به په دې موقع ليدل کېدل عام الفاظ ئې له بيان څخه عاجز دي ـ خو که د نوموړي شاعر، اديب او ملت پال مجاهد ښاغلي حبيب الله رفيع په نرمه او پسته ژبه ئې بيان راواخلو چې :

لمر په وينو کښې را خېژي لمر په وينو کښې ډوبېږي
له ختيځه تر لوېديځه، هېواد ټل په وينو سور دے

د تيارو په تېره توره، تپې شوي دي روغ زړونه
د روسي وحشت له لاسه د وطن زخم ناسور دے(۹)

ښاغلی رفیع صاحب چې په خوا د جمهوري او سیاسي انقلاب مرستیال او یو څه همدرده پاتي شوی ؤ ـ خو هغه وخت کله چې د کمونستیانو عزائم وربانديږ کشف شول، نو ئې ؤ نۀ شول کولے چې په هم هغه زاړه دریځ ټینګ پاتې شي ـ (له دې څخه دا مُراد نۀ دے چې ښاغلی رفیع صاحب کله هم نیغ په نیغه د خلقیانو یا پرچمیانو په پره پاتې شوے ـ بلکې غرض دا چې د هغۀ د فکر ځینې کړې په ځینو مواردو او مواقعو د انقلابیانو له مفکورو سره سمون خوړلے ـ خو دا ددې دلیل نۀ شي کېدے چې هغه په کُلي توګه له هغوي سره په دا عمل کښې سل په سله متفق وو) ـ بیا هغه وخت کله چې د انقلاب د خونړۍ پېښې واقعات او د شورویانو د لاسه د وطن د تباهۍ مناظر ئې تر سترګو شوي نو ئې په جار د خپل ضمیر غبرګون داسې ښودلے:

په وطـن کښـې د وطـن وحشـت لـړې خـورې شـوې
کنـدو وازې کړلــې خـــولې ســـرې ئې خــورې شـــوې

پســـرلي چـــې بـــه غـــاټولو ســـرې کـــولې
هغـــه د شـــپې پـــه ســـرو وینـــو بانـــدې ســـرې شـــوې

چـــې د ُزنـــې وې، چـــې تـــاودې وې تـــا لیـــدلې
هـــا دېـــرې اوس ســـر تـــر پایـــه هـــدیرې شـــوې

ځوانـــان ولاړل د وحشـــت تـــر کـــومې تېـــر شـــول
را نـــه لـــوټ مـــو میلـــې پـــانګې او یـــا ســـرې شـــوې (۱۰)

ښاغلي رفیع صاحب په یو بل نظم کښې د افغانستان د برخې پر اسمان خپرې تورې تیَرې او د بې نوره دائمي لمر سترګې تور تم ته څۀ دا شان خیال ورکړے چې:

پـــر وطـــن چـــې د وحشـــت ســـیلۍ خـــوره شـــوه
هـــرې خـــوا تـــه ویرانـــه شـــوه، ویرانـــه شـــوه

ورځ وي سـپينه، شـپه وي تـوره پـه دنيـا کښـې
خـو زمـونږ ورځ هـم سـره او شـپه هـم سـره شـوه

ګرېوانونـه تـر پـوري ببـــژه* شـــول
د کفـن خبـره پـاتې شـوه، زړه شـوه

آزادي بـه پـرې سـر لـوړې ځـي رفيعـه!
پـه سـر لـوړو ککـرو چـې لار پخـه شـوه (۱۱)

نو متو ليکوا ل او محقق ښاغلي محمد عارف غروال په "پښتو جهادي ادب" کښې د ځينو پښتنو نوميالېو اديبانو او شاعرانو د ادبي پېرزوينو يو څۀ نمونې را نقل کړې دي ـ چې د هغه وخت د حالاتو، واقعاتو يا د کمونستانو د ظلمونو، د روسانو د تېريو او د مجاهدينو د سر شيندنې په حقله شاهکار نمونې ګڼل کېدلے شي ـ د عارف غروال د کتاب خخه د يو څو شاعرانو د کلام نمونې لکه: د عبدالرؤف بېنوا، زړۀ سواند شينواري، سعدالدين شپون، عبدالشکور رشار، عبدالباري جهاني، شهرت ننګيال، ستر مجاهد مولوي يونس خالص، توريال ځاځے، امان الله خان نصرت د شعر بېلګې په خصوصيت سره ياددېلے شي ـ

د محترم اُستاد خدا ے بخښلي عبدالرؤف بېنوا صاحب "د بېنوا وصيت" نومي نظم کښې چې د وطنيت د فلسفې رنګ، د قوميت اِحساس، د ازادۍ شُعور، د پښتونيت ويا ړ او د خپل ملي غرور کوم ځانګړے تعبير وړاندې شوے، هغه يقيناً چې د بېنوا صاحب غوندې ستر فکرسره ښائي ـ يا په دې لړ کښې هغۀ چې د راتلونکي وخت په باب څۀ وئيل غوښتي ـ هغه د دۀ په دې لاندينيو اشعارو کښې کتلے شئ ـ

چـې د روس لـه غـارتګرو وطـن خـلاص شـي
د ماسـکو پـه لوټمـارانو مـو بـر لاس شـي

---

*بيژه :: بژه.

چې د سرو لښکرو شوم قدم تر شا شي
بېرته دا کنډولې کړې وطن ستا شي

دروند وطن د (کې جي بي) په سپکو سپك نۀ وي
کشتمند نۀ وي، نورو نۀ وي، ببرك نۀ وي

چې مو کله هغه سر څوړند په دار کړ
چې وطن ئې د کريملن تر ګټو جار کړ

چې مو کله د غدارو مخونه مخان تور کړل
دا ځګ سري مو ذليل رسوا نسکور کړل

زما هډونه به ډر وړي و خپل وطن ته
مړ بلبل به رسوي و خپل ګلشن ته

ښخوئ به ما په پاك افغانستان کښې
د پرتو تنګيالو په جهان کښې

زما پر شنخته به ليکي زلميو دا
دلته ښخ دے پردېس شوے بېنوا (۱۲)

هم دغسې اروابناد عبدالشکور رشاد چې د افغانستان د توري ورځې په ليدو، د جهاد د مقدسې مبارزې او د روسانو د لاسه د وطن په بربادېو ئې خپله اندېښنه په "سره وبا" نومې نظم کښې راته ښودلې ده څۀ داسې ده ـ

چې ګډه په وطن شوه سره وبا کلي په کلي
د خداى مسلمانان ئې کړل تباه کلي په کلي

مړۀ ئې کړل لېوان د افغانانو په سرو وينو
لوګډ د ژوندانه دے نن سبا کلي په کلي

وطن شو سره تبی په کښې نينې دي د سرونو
ځوانان د پښتنو شول نيمه خوا کلي په کلي

شراوې دي ، ژړاوې دي، چغارې دي کوکارې
سوې ساندې دي د بورو هرې خوا کلي په کلي

په وينو اوبه کړل دښت او غر د افغانانو
پر روس ظالم مو پور ده، خون بها کلي په کلي

اې لويه قادره خدايه! دغه خواست مي تهٔ قبول کړه
روسان کړه په خپل قهر مبتلا کلي په کلي (۱۳)

د ثور له کودتا وروسته څهٔ وخت چې افغاني عنعنات ، روايات او پښتني کلتور سره په بل ډول واوښتل ـ نودې هر افغان په حيرت کښې واچولو ـ د ماحول په دې تغير، د غير تهذيب په خپلولو، د بې ځايه پرَديو رسوماتو په راتپلو او د افغاني دودونو په ځاے غير دودونو ته ځاے ورکولو باندې يو بل قدرمن او شريف النفس شاعر ښاغلي اصف صميم څهٔ دا ډول خواشيني څرګنده کړې ده ـ

وطن زما دے خو دودونه ئې پرادي پرادي دي
کاڼي مو خپل شول، خو لالونه ئې پرادي پرادي دي

د غم قاصد هره شپه راوړي د بم خبرې
آسمان مو خپل درانه بمونه ئې پرادي پرادي دي (۱۴)
(دغسې دا نظم تر اخره پورې)

ستر مجاهد او د حزبِ اسلامي ګوند د خالص ټولګي په خپله مشر مولوي يونس خالص چې د افغانستان د جهاد يو وتلے کمندان ؤ ـ د جهاد او مجاهدې پرته يو منلے شاعر هم وو ـ چې په وروستو وختو کښې دهغهٔ د اشعارو مجموعه تر چاپ هم راوتلې ده ـ د هغهٔ په اشعارو کښې د سنګرد مبارزو پرته د هغهٔ د قيد و

بندحالات، د جهاد ارزوګانې، د شهادت مقام د موندلو او د روسانو په خلاف خپله ديني او ملي جذبه په خپلو ډېرو شعرونو کښې واضح کړې ده. د هغهٔ د يو نظم "له زندانه" څخه د شعر يو څو نمونې اوګورئ:

مــــه خانـــده ظالمـــه کـــړ پهـــار د زولنـــو تـــه مـــې
ګـــوره نتيجـــه کښـــې اخېـــر کـــار د زولنـــو تـــه مـــې

خـــداى چـــې را تـــه وائـــي څـــهٔ دې راوړهٔ ورتـــه وايـــم بـــه
دا پـــه پښـــو کښـــې اوګـــوره پرهـــار د زولنـــو تـــه مـــې

مـړ بـه شـي را پـرې بـه وځـي او مـلا بـه دې در ماتـه کـړم
دا قـــدرت ورکـــړے رب ګـــوزار د زولنـــو تـــه مـــې

خېـــز کـــړه، نبـــي خپـــل پـــر مورچـــل بانـــدې ور ودانګـــه
زر کـــړه ملتفـــت ظـــالم پيکـــار د زولنـــو تـــه مـــې (۱۵)

هم دغسې د جهادي مبارزې په حقله خپل احساسات بيانونکے شاعر ښاغلي حبيب الله زړهٔ سواند په ګوابښونه نومې نظم کښې د هغهٔ د فکر يو ښکلے عکس کتلے شو. د هغهٔ په دې نظم کښې د وطن په کنډواليو، د بې وخته او بې رخته مرګ و ژوبلې په اړه ډېر دردونکي کيفيات وړاندې کړل شوي دي.

لســـرهٔ پـــه وينـــو د قاتـــل لاســـونه ګـــورو
چـــې پرېـــې شـــوي لـــه تنـــو ســـرونه ګـــورو

خپـــل کـــالي را تـــه پـــه تـــن کښـــې کفـــن ښـــکاري
بـــې اجلـــه چـــې دا خپـــل مرګونـــه ګـــورو

يـــو اشـــنا و بـــل اشـــنا تـــه څـــهٔ رنګـــه ور شـــي
پـــه هـــر کـــور کښـــې هـــديرې قبرونـــه ګـــورو

اســـــويلي او ځګيـــــروي دواړه تـــــرې را خېــــژي
کلــــــه کلـــــه چـــــې دا وران کورونـــــه ګــــورو

چـــې ســـبا بـــه ئـــې تـــاريخ پـــه نـــوم شـــرمېږي
خدايـــــه نـــــن خــــو د هغـــــوئ ګواشـــــونه ګـــــوره (۱۲)

د جهاد په دې مقدسه فريضه کښې يو څوک داسې هم وو چې محض د ځان مَړولو، د دنياوي ګټې تر لاسه کولو او يواځې ځان په تړولنه او ترولي کښې د مشر يا مشري کولو په خاطر ئې غورزې پرزې کولې. هغوئ يواځې د خپل اولس وينو په تويولو کښې د ځان ګټه لټوله. هم دغسې څۀ چې به د خوار او غريب په کور يا په لاس ورپاتې وو د هغو د را تروړلو به ئې هم ډول ډول تدبيرونه ترل. ځکه په دې جهاد کښې ډېر داسې لاسونه هم ورګډ وو چا چې دغه شان عزائم لرل. هغوي که هر څو ځانونه په ډېرو پردو کښې ځله نغښتي وو مګر هغوي کله هم له هغه چا څخه پټ پاتې نۀ شول چا چې د عملي جهاد ترڅنګ د قلم مجاهده هم ترسره کوله. ځکه هغوي په خپلو اثارو کښې د دغه ډول خپرو څخه اولس ته په هم هغه مهال خبرتيا ورکړې ده او د هغوي پټې خبرې ئې په رموز رموز په خپلو اشعارو کښې او يا د نثر په کومه فن پاره کښې رابرخېره کړې دي لکه د غمخوار شريك په اشعارو کښې، چې نمونې ئې د ډاکټر زيرکيار کتاب " زيرکې ويناوې " کښې ورکړل شوې دي. د ښاغلي غمخوار شريك هغه شعرونه چې ئې په کښې ځينې دا نمونې خبرې اولس ته ښودلې دي.

ډېـــــر يــــم غولــــولے دې ژونــــد يو زيـــــارتونو زۀ
نـــوره مـــې توبـــه شــــه لــــه خانقــــاه او اســـتانه

چــا تــه عـــرض وکـــړم او چـــا تـــه ګرېـــوان څيــرې کــړم
يـــو مـــې غوښـــې غـــواړي بـــل هـــډوکي شـــکرانه

(یو څو شعرونه ئې دا ځنې:)

لکونه په کښې ورك شول څو څو تنه شول اباد
جهـاد دي زنـده بـاد وي
رهبر دي وي خوشحاله نور عالم که وي نابښاد
جهـاد دي زنـده بـاد وي (۱۷)

د اولس هغه ارزو چې: د بريالیتوب را تلونکې روڼ سباؤن او د وطن زخمونو ته د ټکور ورکولو درمل به اخېر خدا ے له يوۀ لوري را پيدا کړي ، د هر وطنپال له خولې اورېدل کېده. خو ښاغلي غمخوار شريك چې په خپلو يو شعر کښې دا څۀ ډول راوړې ده هغه څۀ داسې ده.

دا تياري به خداى په مونږ باندي رڼا کړي
د اسلام د سپينو تورو له ګزاره

نۀ به خلق نۀ به پرچم وي نۀ به روس وي
ازادي به قدمونه زمونږ ښکل کړي

په هر ځاے په هر وطن په هر دياره
دا خوري وري مرغۍ به شي را ټولې
دا سوخته چمن به ټول شي لالزار (۱۸)

د جهادي ادب يوه بله ښکلې نمونه د ښاغلي اسحاق ننګيال " څاڅکي څاڅکي" نومي شعري مجموعه کښې ليده شي . کومه چې د ننګيال څلورمه شعري ټولګه ده . په دې کښې يو څۀ غزلې، نظمونه او څۀ ازاد شعرونه هم شامل دي . د دۀ نورې شعري مجموعې "ډالۍ"، "سپېرۀ ډاګونه"، "غورېدلي بزغلې" او "هغه شيبې هغه کالونه" چاپ شوې دي . خو دلته په دې وارو څېړنه يا له هرې يوې مجموعې څخه نمونې راوړل به نۀ يوازې د مقالې له اصل موضوع سره تېروالے وي بلکې دا به

د مقالې د طوالت جواز هم پیدا کړي . البته له دې څخه د اشعارو داسې نمونې را سپړدل چې د موضوع په مناسبت سمون لري به ضرور راخیستلې شي . چونکې د ننګیال په شعر کښې د وطن مینه، د انسان مینه، پښتو وپښتونولي، د مظلوم د درد احساس ، د خواري کښ سره همدردي ، د اولس د کړېدلي، ځورېدلي او د ارماني ژوند له سوزه ډکې نغمې ډېرې عام دي . خود دغه شاعر د زړۀ درد هغه وخت لا په څو چنده زیات شوے کله چې د روسانو پالیت قدمونه د هغۀ د وطن په خاوره پرېوتل، د دۀ د وطن هره لوټه او هر بوټے ئې د بارودو په بوئین ولړلو. پس له دې بیا د غیر غماز په لسمون د افغانانو خپل تر منځه یو بل ته د لاندې وتولو له کبله کومه تباهي او بربادي چې را منځته شوه . په داسې حالاتو کښې یوه خوا ته که د کرېملن سرې لښکرې په دا ارزو را داخلېدلې چې دلته به د اشتراکي نظام په لباده کښې یو نوے ژوند او د اولس روښانه سباؤن به جوړ کړي . بل خوا د وطن پالنې او د دین د تقدس او سر لوړتیا ستره جهادي نعره وه چې ملت ئې له شرق او غربَ په یو اواز راپورته کړو . مګر په دې کښې یو دریم قوت هم چې هغه د ډالرو، کلدارو ، د درهم او دینارو وۀ او د یو بل تر منځه د رقابت او سیالیو زور ئې په هم دې خاوره شروع کړے وۀ . خو په حقیقت کښې له دې څخه دغه دویمه طبقه هغه طبقه وه چې په صحیح معنو سره ئې جهاد خپله دیني او ملي وظیفه ګرځولې وه او د وطن د ننګ و ناموس په سر غېرت ئې ملي شعار منلے ؤ . د شورویانو ظلم او تیرے وو ، د مجاهدینو خپل تر مینځه پهلواني وه او که د ډالرو او که د اسلحو یا د سیاسي واک تر لاسه کولو په سیالۍ کښې کوم زیان چې کېدۀ هغه په اصل کښې د ملت یا د دې ملت د بچیانو وۀ . اسحاق ننګیال په دې اړه په خپل یو نظم کښې دا کیفیات څۀ داسې واضح کړي دي .

دا کلـــــے مـــــه ورانــــوئ دا کلــــے مـــــه ورانــــوئ
ګـــوروئ چـــې هلتـــه د شـــنو ولـــو د شـــنو ســـیورو لاتـــدې

ګـــورئ د شـــنې ویـــالې تـــر څنګـــه د جلګـــو د پاســـه
یـــو کـــوچنے پـــروت دے، یـــو کـــوچنے ویـــدهٔ دے

او د وړې لـــوپټې لاتـــدې پـــه خـــوب وړو ســـترګو
د نـــاز پـــه غېـــږ کښـــې کـــوچنے شـــینکي خوبونـــه وینـــي
دا کلـــــے مـــــه ورانــــوئ دا کلــــے مـــــه ورانــــوئ(۱۹)

د پښتو جهادي ادب په تسلسل کښې یو نوے او د منفرد طرز رغونکے، د ځوان کهول تکړه، غښتلے، ازاد خیالَ، وطن دوست او په قندهاریت مئین شاعر ښاغلے عبدالباري جهاني دے. چې په پرله پسې توګه یو څو شعري مجموعې ئې چاپ او د پښتو په نوې شاعرۍ کښې ځان ته د یو نوي طرز څښتن دے. په فکري لحاظ جهاني صاحب د یو ځانګړي اسلوب شاعر، یو نقطه شناس او انسان دوست شاعر دے خو په کومه حواله چې دلته د هغهٔ له شعر څخه کوم څهٔ راخستل کېږي هغه د دهٔ په شاعرۍ کښې د شوروي یرغل، د وطن د ازادۍ او د مجاهدې په اړه د دهٔ د افکارو نمائنده اشعارو نمونې دي. د دې دورې د مزاحمتي ادب او یا د جهادي دورې د ادب په برخه کښې جهاني ځان لره د یو مُنفرد، بااستعداده او وتلي شاعر په توګه ستر مقام ګټلے. د دهٔ د شاعرۍ ځینې مجموعې لکه "د سباوون په طمع" او "شپېلۍ" هم د دهٔ د اول وختو د شاعرانه طرزِ انداز ښکلې نمونې دي چې د هغه مهال ډېر په زړهٔ پورې احساسات په کښې ترسیم شوي. خو وروستۍ مجموعه لکه "ورکه مېنه" کښې که یوه خوا ته د هاغه وخت د حالاتو په اړه د مزاحمتي ادب غوره

نمونې بلل کېدلے شي ، نو ورسره ورسره ئې د خپل اولس د ډېرو سختو ستونځو او د هغوي د مهاجرت د مهال تر زغم وتلي تراخهٔ حقيقتونه هم د شعر په جامه کښې بيان کړي دي۔

د پښتو ژبې دا خوږ ژبے او با احساسَ شاعر کله چې د ۱۹۸۲ء په خوا و شا کښې دې ته مجبور شوے چې له خپل ټاټوبي څخه کډه په سر کړي ۔نو ئې په خپل شعر کښې د زړهٔ تاؤدې څپې لا په شدت سره ليدل شوي دي ۔ بيا کله چې هغهٔ د خپل خوږمن زړهٔ دغه کړېدلي احساسات د ټول ملت له احساساتو سره يو شان کړي دي ، بيا اوليدل شوه چې جهاني يواځې افغانيت او قندهاريت ته مختص پاتې نهٔ شو بلکې د خپل جهاني نظر په اساس هغه په رښتيا جهاني شولو ۔خو د جهاني هغه فکر و نظر چې هغهٔ د خپلو اشعارو په وړانګو کښې د خپل ملت د مجاهدې او مبارزې د وياړنو بيانولو کښې راوړے ، په خصوصيت سره نهٔ يواځې جهاني ته بلکه د دې دورې د مزاحمتي ادب يو ستر مثال جوړوي ۔ځکه مونږ وئيلے شو چې د ښاغلي عبدالباري جهاني د شعر و ادب هنر هم له دې سوبه ځليدلے او د دهٔ دغه قلمي مبارزه د ټوپک تر مبارزې ګړندۍ ثابته شوې ده ۔ کله چې هغهٔ ته د دې احساس شوے چې د هغهٔ دغه مبارزه ډېر اثرناکه او په شدت سره په اولس کښې ځاے لري ، نو ځکه دهٔ هم دغه خوا ته فوقيت ورکړے او بيا ئې په پرله پسې توګه د وطن او ملت په درد و غم کښې ډېر اثرناک اشعار وئيلي ۔ لکه: په "اعتراف" نومي نظم کښې:

ما ليدهٔ چې ماتې ککرۍ شولې
ما ليدهٔ چې ورک ئې لحدونه شول

ما لیدهٔ چې توئ شوې بې ګنا وینې
رنګ د چا بریتونه او لاسونه شول

واخیستې جونګړې د توپان څپو
رنګ د خلکو کلي او کورونه شول

سرې لمبې د توپ له سینې والوتې
اور د چا د هیلو جنتونه شول (۲۰)

ښاغلے جهاني یو ډیر تیز فهم او ځیرك شاعر دے ـ هغه د وخت او حالاتو ډیر ژور ادراك لري ـ مطالعه ئې لوړه او فکر ئې پراخ دے ـ د حالاتو د تغیر په فلسفه پوهه، د امکاناتو او تغیراتو ادراك ورته په ښهٔ شان سره معلوم دے ـ هغه سلیقه لري او په دې هنر پوهېږي چې د تیَرو، اند ېښنو په برعکس د سباؤن پیغام او اتکل به څهٔ ډول څله جله کړل شي ـ د وطن په دې وران ویجاړ حالاتو، کنډوالیو، بدمرغیو او د دې وروستي لوبې د انجام په نقطه ئې هم ښهٔ سر خلاص دے ـ ځکه خو وطنوالو ته "خوب وینم عالمه" نظم کښې دا خوش بیني ورکوي چې:

ما ئې تعبیر کړے دے دا خوب مې رښتیا کیږي
نور د اولسونو د ښامار ستونے څیریږي

زمونږ ورکې مینه، زمونږ جونګړه ازادیږي
ګرځو ئې په غرونو کښې سرشار او مستانه

خوب وینم عالمه که ئې څوك راکړي معنا (۲۱)

هم داسې یو بل ځاے د وطن دې بدمرغه حالاتو په باب په خپلو اشعارو کښې داسې ګویانه شوے چې ـ

ستا له یتیمه صدقه، ستا له شهیده قربان
لاچې نه ختمېږي، ستا د غمونو داستان

لکه چې نهٔ سړېږي، درباندې زړهٔ د اسمان
چې در ښکارلې ئې دي، د مردکیو باران

کوم غم دې وژاړمه، کوم تپ دې وګنډمه
د کوم شهید جنازه در سره ونیسمه (۲۲)

په دا خاطر وئیل کېدلے شي چې جهاني د نوي کهول د نوي سباؤن غوښتونکے شاعر دے، چې شاعرانه افکار ئې د وطن د مینې په مستو ترانو پُر دي ،شاعرانه افکار او داخلي احساسات ئې د ملت له درد و غم څخه څهٔ نور نهٔ دي .په دې اړه د هغهٔ "ویاړ " نومې نظم چې د وطن د شهیدانو ارمانونه او د جنګ د بربادیو ډېر زړهٔ راکښونکي منظرونه راته وړاندې کوي ، د توجه وړ دے.

څومره شیرینې دي د جنګ د میدانو کیسې
څومره اسان دي د شاباش او افرین غږونه

څو چا پوښتنه له شهیده د زخمونو کړې؟
چا له اتل سره خواله د پرهارونو کړې؟

چا ئې د مرګ پر پوله سترګو ته یو ځل کتلي؟
چا ئې په سترګو کښې کیسه د ارمانو لیدلې؟

چا د شهید د بورې مور سوے ګوګل کتلے؟
چا د ښائستې سر تورې کونډې وران اوربل لیدلے؟

چــا پــه ســینه کښــې د مرګــي د ګــولۍ زور لیــدلې؟
چــا د زړګونــو ارمــانو ســوځلې کــور کــتلې؟ (۲۳)

د جهادي ادب بل نومتو شاعر فضل مولاتره کې هم د یادونې وړ دې، چې په "حماسې او ترانې" نومي شعري مجموعه کښې ئې د پښتنو د جهاد، حریت، خپلواکۍ او ملي غرور ساتلو جذباتو ته په شاعرانه ژبه لوړ مقام بخښلې. د دهٔ د شعر موضوعات زیاتره هم هغه د شورویانو څخه کرکه، د کمونستانو د ناوړه عملیاتو غندنه او د افغان اولس د درد پدلي و ځورېدلي حالاتو اینځورګري ده. یوځو نظمونه ئې لکه: "روسانو ته"، "د کمونستې ګور"، "دروس غلام ته"، "د شهید پیغام"، "خلقه او پرچمه"، "زېب که"، "ډالۍ"، "د عبرت درس" او ځینې نور یادېدلې شي.

د جهادي ادب یا ضدِ انقلاب مزاحمتي ادب له شعري مجموعو څخه د ملا محمد الحنیفي "د مجاهد چیغه" مجموعه هم ده. چې یو وړوکي غوندې کتابګوټې دې. اشعار ئې له شروع نه تر اخره هم دغه د جهاد و شهادت، د روس نه کرکه د وطن د ازدي او د دین اسلام د سربلندۍ په مصاله اغړل شوي دي. ځینې نظمونه لکه: "مبارز ته خطاب"، "د شهید یاد"، "وطن ته خطاب"، "بې ایمانه بزګر ته خطاب"، "اې غلیمه!"، "بابرکه تا لټوي" او ځینې نور.

د ښاغلي ملا محمد الحنیفي یو نظم "جګړه" څخه یو څو اشعارو د نمونې په توګه اوګورئ.

نــــن جګــــړه د حــــق باطــــل ده پــــه افغــــان کښــــې
د اســــلام لښــــکر روان دې پــــه جهــــان کښــــې

شــــرق او غــــرب دوه ښــــاماران خــــو ســــره یــــو دي
غــــافلان بــــه واړه ځــــان لــــره حېــــران شــــي

فهـم کــړه چــې شــرق و غــرب تــه تسـليم نـهٔ شـي
دغـــه دواړه جهـــان خـــور دي هـــر زمـــان کښـــې

زمـــا حنيفـــي محمـــد نصـــيحت واورئ
د پـــردو مرئيتـــوب تـــل دے پـــه نقصـــان کښـــې (۲۴)

نتيجه:

د دې ټول بحث په اساس وئيلے شو چې په بره خوا کـه د شوروي د يرغل را په دې خوا نهٔ صرف د هغه ځاے اولس په دوو لويو ډلو کښې ځله اووېشل شو بلکې په دغه څېر ليکوالان ئې هم دوه مکتبه فکر ته محسوس شول ـ يو هغه وو چې د نوي نظام په دفـاع کښې لـه دولت سره ولاړ وو او دويـم هغـه چـې د دې پـه اړونـد د ملـت لـه اکثريـت سـره پـه څنـګ کښـې اودرېدل ـ له دې سوبه مونږ ګورو چې پـه هغـه خـوا کښـې د نـوي نظـام پـه خلاف د مقاومت يا مزاحمتي ادب يوه لويه ذخيره په وجود کښې راغلـه ـ څهٔ ته چې په بله حواله جهادي ادب هم وئيل کېدلے شي ـ که د نوي نظام په ملاتړ کښې يو رنګه ادب تخليق کول کېدهٔ نو د دې پـه رد کښـې بيـا هغـه ادب تخليق شوے چې د اولس د احساساتو او جذباتو ترجمانه ادب په نوم ياد شوے ـ دغسې له دې شخړې په اساس کـه يـوه خـوا پـه لاکهـاؤ انسـانان شـهيدان شـوي، بې کـوره شـوي ، ځورېدلي او لـه يـو شـمېر زښـتو مـالي سـتونځو سـره مـخ شـوي ـ خـو د دې دومـره لـوي تـاوان پـه بـدل کښـې د خپلواکۍ او ازادۍ سرلوړے مقـام ګټلـو پرتـه کومـه دويمـه لاس تـه راوړنـه چې پښتنو کړې ده هغه د پښتو ژبې اوادب پـه نړيوالـه سيالۍ کښـې ځـان لره يو ستر مقام ګټل هم ياد ېدلے شي ـ په دې دوره کښې ډېر ښهٔ شـاعران او اديبـان رامختـه شـوي ، د پښـتو ژبـې او ادب پنګـه ئـې د نظـم او نثـر پـه لحاظ د نور کله په نسبت په څو چنده زياته کړې ده ـ البته يو څهٔ نيمګړتيا

چې لیدې شي هغه دا چې په دې دوره کښې یوائې د پښتو د شعر برخه پرېمانه شوې ده ولې د نثر په برخه کښې ئې پرته له پښتو لنډې قیصې بل کوم صنف په خصوصیت سره نهٔ دے زیات شوے ـ خو دا وئیل کېدلے شي چې دې لوې پېښې په را وروستو وختو کښې د پښتو ادب بېلا بېلو اصنافو ته ډېرې لارې پرانستې دي ـ د کومو ثمرات چې اوس عام لیدل شي ـ

ماخذونه

۱: محمد عارف غروال ، پښتو جهادي ادب ، سريزه محمد اصف صميم ،احسان خپرندويه ټولنه ، پېښور، م ، دويم

۲: دغه بره ، م م_ ۴۵_ ۴۴

۳: حبيب الله رفيع ، ملي زاويه ، د پښتني فرهنګ دودې او پراختيا ټولنه ، جرمني ، ۲۰۰۰، م م_ ۱۳۷ ، ۱۳۹

۴: ډاکټر عبدالعلي ارغنداوي ، ژوندۍ خاطرې ، بي بي سي پښتو څانګه، ۱۹۹۷ ، م_ ۳۲۲

۵: سعدالدين شپون ، ؤ نهٔ ؤ يو شپون ؤ ، دانش خپرندويه ټولنه ، پېښور ، ۲۰۰۵ ، م_ ۱۹۲

۶: عبدالباري غيرت ، اثار چاپي در مفصله افغانستان، مشموله : سنټرل ايشيا ، شپږ مياشتينۍ جرنال، ايريا سټډي سنټر ، پېښور يونيورسټي ، ۱۹۹۲، خزان، م_ ۲۸

۷: ډاکټر شېرزمان طائزے ، جرس کراچي ، ګڼه ۳۷ تا ۴۰ ، کال نهم تا يوولسم ، ۲۰۰۱ تا ۲۰۰۲، ، م_ ۱۹۰

۸: ولي محمد ولي ، د سبا غازي ، خپرندوي په خپله ليکوال ، ۱۹۹۰ ، م_ ۲

۹: حبيب الله رفيع ، د ستوريو کرونده ، د امان کتاب خرولو موسسه ، ۲۰۰۰، م_ ۱۲۸

۱۰: دغه بره ، ولونه ولونه ، د امان کتاب خپرولو موسسه ، ۲۰۰۰، م_ ۱۴۸

۱۱: دغه بره ،م_ ۱۸۴

۱۲: غروال ، د پښتو جهادي ادب ، احسان خپرندوي ټولنه ، پېښور ، ۱۳۸۱ ، م_ ۸

۱۳: دغه بره ، م م_ ۸۴_ ۸۳

۱۴: دغه بره ، م_ ۹۹

۱۵: دغه بره ، م_ ۱۰۲

۱۶: دغه بره ، م_ ۲۰

۱۷: ډاکټر رحمت ربي زيرکيار ، زيرکې وېناوې ،پښتو يون ، نيويارک ، امريکه ، ۲۰۰۲، م_ ۳۵۲

۱۸: دغه بره ، م_ ۲۵۲

۱۹: شهرت ننګیال ، څاڅکي څاڅکي ، د افغانستان د لیکوالو انجمن ، ۱۳۷۸ ل کال ، م ـ ۲۲

۲۰: عبدالباري جهاني ، ورکه مېنه ، صحاف نشراتي موسسه ، کوئټه ، طبع پينځم، ۱۳۸۵ ل کال ، م ـ ۳۵

۲۱: دغه بره ، م ـ ۱۲۳

۲۲: دغه بره ، م ـ ۱۸۲

۲۳: جهاني ، د سباؤن په طمع ،صحاف نشراتي موسسه ، کوئټه ، طبع څلرم ، ۱۳۸۴ ل کال، م ـ ۷۸

۲۴: ملا محمد الحنفي ، د مجاهد چغه ، سنه او د خپرندويه نخښه نه لري ، م ـ ۵۴